

**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Науково-дослідний інститут селянства
та вивчення аграрної історії
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
Центр українсько-європейського наукового співробітництва**

**Всеукраїнське науково-педагогічне
підвищення кваліфікації**

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

4 листопада – 15 грудня 2024 року

**Львів – Торунь
Liha-Pres
2024**

УДК 930(062.552)
I-90

Організаційний комітет:

Палінчак Микола Михайлович – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Філіпович Мирослава Богданівна – кандидат історичних наук, доцент, голова Волинського обласного відділення Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

Корновенко Сергій Валерійович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, директор Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Стрільчук Людмила Василівна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

.

Історична пам'ять та тенденції історичної науки : матеріали I-90 всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 листопада – 15 грудня 2024 року. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 204 с.

ISBN 978-966-397-458-3

У збірнику представлено матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації «Історична пам'ять та тенденції історичної науки» (4 листопада – 15 грудня 2024 року).

УДК 930(062.552)

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2024

© Науково-дослідний інститут селянства та вивчення аграрної історії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, 2024

© Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2024

ISBN 978-966-397-458-3

ДО ПРОБЛЕМ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ЯК МЕТОДУ ІСТОРИЧНОГО ПІЗНАННЯ

Мінаєв А. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

При дослідженні історичних подій, явищ, процесів та особистостей історика не обійтись без застосування такого методу осягнення історичного минулого, як періодизація. Остання становить особливий вид систематизації – таке впорядкування емпіричного та теоретичного історичного матеріалу, яке спрямоване на умовний поділ історичного процесу на завершені відрізки часу різної тривалості, що мають визначені хронологічні межі та певний історичний зміст, який ці межі обумовлює [5, с. 166; 6, с. 12]. Умовність цього поділу пояснюється тим, що дослідник у об'єктивній безперервності історичного процесу вишукує і виділяє елементи дискретності, перервності, завершеності тих чи інших тенденцій історичного розвитку. Тому, звісно, будь-яка періодизація є суб'єктивною, бо, на слушну думку Л. Зашкільняка, відображає світогляд та способи інтерпретації історії, притаманні її автору [3, с. 152].

Попри це, поняття «історичний період» фактично виступає для історика основною структурною одиницею осмислення історичного процесу [3, с. 155]. За словами С. Кульчицького, *«темпоральні позначки, між якими утворюється часовий відрізок – період..., накладаються на всю історію людства..., на минуле групи країн (цивілізацію), окремої країни, регіону, місцевості, нарешті – на біографію конкретної людини. Залежно від масштабу історичний період називають епохою, добою, етапом»* [4, с. 161]. Можна стверджувати, що поза межами поняття «історичний період» пізнання історії ризикує перетворитись на нагромодження безсистемного конгломерату фактів минулого. Цінність періодизації в історичному пізнанні є очевидною, бо зумовлена можливістю отримання відповідей на фундаментальні питання: чому ми виділяємо саме такі відрізки часу, а не інакші; чим вони відрізняються між собою; які критерії використовуються при визначенні хронологічних меж і чи є ці критерії однаковими для різних відрізків; що є спільного й відмінного в історичному розвитку народів різних регіонів світу в цих часових рамках і чим ця спільність або

відмінність зумовлені? [5, с. 166]. Отримання цих відповідей веде до глибинного осягнення істориком сутності досліджуваної ним історичної реальності шляхом наповнення її емпірично сприйнятих форм історичним змістом, визначеним у відповідності з певною теорією історичного розвитку. Таким чином, періодизація відіграє надзвичайно важливу роль, причому не лише у дослідженні і викладанні історії, але й у становленні особистості та фахових якостей дослідника і викладача, адже, за влучним висловом В. Гріна, «... *періодизація... пронизує наші звички мислення; вона... визначає, як ми зберігаємо образи та як сприймаємо початок, середину та кінець речей*» [7, р. 99–100].

При тому, що евристичний (як і педагогічний) потенціал методу періодизації не може бути поставлений під сумнів, його практичне застосування ставить перед науковцями певні проблеми. Ці проблеми переважно є похідними від зазначених вище умовності та суб'єктивності відбору та систематизації наявного в дослідника історичного матеріалу. Так, одна з таких проблем полягає в тому, що поділ історичного процесу на відрізки часу має серед своїх суттєвих наслідків неминуче спрощення чи навіть спотворення історичної реальності, оскільки в будь-якому разі базується на врахуванні не всього складного комплексу чинників історичного розвитку, а лише частини з них [3, с. 152]. Тобто цілком можна стверджувати, що будь-який виділений за певними критеріями відрізок історичного часу є за своїм пізнавальним значенням подібним до того, що М. Вебер називав «ідеальним типом» та характеризував наступним чином: «*У реальній дійсності такий мислений образ в його понятійній чистоті ніде не можна виявити емпіричним шляхом, він є утопією, і завдання історичного дослідження полягає в тому, щоб у кожному окремому випадку встановити, наскільки дійсність близька до такого мисленого образу чи далеко від нього...*» [2].

На суть ще двох взаємопов'язаних проблем звернув увагу В. Грін. Вони стосуються вибору підходів та критеріїв для історичної періодизації. По-перше, при визначенні періодів всесвітньої історії можна виділити такі основні підходи: комплексний (в основу покладені тенденції, притаманні для найрозвинутіших та найскладніших соціумів); регіональний (охоплюються різні суспільства як у межах мейнстріму, так і на периферії історичного розвитку); інтегрований підхід спирається на певні спільні тенденції в пошуку універсальних рубежів історичних відрізків часу. По-друге, визначення історичних меж залежить від того, чи береться за основу якась одна провідна історична тенденція, чи поєднання декількох одразу [7, р. 100–102]. Отже, різні підходи у виборі критеріїв у підсумку приведуть дослідника до

принципово відмінних моделей періодизації, адже покладуть в їхню основу різний історичний зміст. Наприклад, хронологічні межі періодів Нового та Новітнього часу кардинально відрізнятимуться залежно від того, йтиме мова про провідні країни Заходу, провідні країни Сходу, конкретну периферійну постколоніальну державу, чи, зрештою, про спробу врахувати основні (одну чи декілька) тенденції історичного розвитку одразу всіх окреслених соціумів.

Ще одна важлива проблема полягає у співвідношенні історичного періоду та історичної події. З одного боку, періодизація як спосіб організації історичного часу, на слухну думку Б. Боднарюка та М. Чучка, до певної міри обумовлена *«відмовою дослідників від «подієвості» як основи історичного аналізу»* [1, с. 148]. З іншого ж боку, все одно *«подія залишається початковим (стартовим) елементом структурування часу в історичній розповіді»*; саме вона здійснює умовну демаркацію історичних періодів, надає дискретності безперервному історичному процесові [1, с. 152–153]. Таким чином, в застосуванні дослідником методу періодизації вибір ключових подій, які визначають хронологічні межі того чи іншого історичного періоду є не менш важливим, ніж вибір критеріїв та підходів щодо визначення історичного змісту і, по суті, нерозривно з ним пов'язаним та так само суб'єктивним.

Нарешті, дуже важливою проблемою методу періодизації є визначення перехідних періодів від одного етапу історичного розвитку до іншого, коли рівновага наявної суспільної системи порушується і формуються умови, що породжують нові, раніше невідомі форми людської поведінки, суспільних відносин, видів діяльності. Перехідні періоди становлять такі відрізки історичного часу, у які «старого» вже, а «нового» ще немає в чистому вигляді; такі переходи (наприклад, від Античності до Середньовіччя, від Середньовіччя до Нового часу та ін.) були не якимись одномоментними актами, а достатньо тривалими історичними процесами, розтягненими у часі, які відзначалися діалектичним співіснуванням «старого» (що поступово відмирало) та «нового» (яке визрівало та з часом витісняло «старе») [див.: 6, с. 13–14]. Виділити хронологічні межі перехідних періодів є дуже складним завданням для історика, адже вони одночасно належать і до епох, що минають, і до епох, що насуваються, а отже, залежно від їхнього віднесення до попередньої чи наступної епох суттєво змінюватиметься й уявлення про зміст історичного розвитку в ці часові відрізки.

Таким чином, періодизація є важливим систематизуючим методом історичного пізнання, що може успішно застосовуватись до вивчення соціальних подій, явищ та процесів будь-якої тривалості. Водночас,

існують певні чинники, які обмежують можливості цього методу: по-перше, його суб'єктивний характер (відображає світогляд та способи історичної інтерпретації, притаманні конкретному авторові); по-друге, сутнісна подібність історичних періодів до веберівських «ідеальних типів»; по-третє, наявність низки похідних проблем у застосуванні методу. Серед останніх, зокрема, варто вказати: суттєве спрощення історичної реальності; залежність хронологічних меж періодів від вибору конкретних підходів та критеріїв періодизації; співвідношення (співзалежність) між історичними періодами та історичними подіями; складність у визначенні перехідних періодів історії.

Література:

1. Боднарюк Б. М., Чучко М. К. Історичні події та їх періодизація у часовому вимірі: методологічна симптоматика. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича : Історія*. 2024. № 1. С. 147–155. URL: <https://www.hj.chnu.edu.ua/hj/article/view/300/300>
2. Вебер М. «Об'єктивність» соціально-наукового пізнання. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*. Київ, 1998. С. 192–263. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs09.htm>
3. Зашкільняк Л. О. Періодизація в історії. *Енциклопедія історії України*. Т. 8. Київ : Наукова думка, 2011. С. 152–155.
4. Кульчицький С. В. Періодизація вітчизняної історії у працях Інституту історії України НАНУ. *Український історичний журнал*. 2011. № 3. С. 161–173.
5. Мінаєв А. В., Мінаєва Т. В. До питання про синхронізацію хронологічних меж та історичного змісту розвитку країн Заходу та Сходу в Новий і Новітній час. *Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 62* : матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 13–14 червня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В. Б. 2024. С. 166–174.
6. Мінаєв А. В., Мінаєва Т. В. Концепт «ранній Новітній час»: запрошення до дискусії. *Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис*. № 17. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 12–16.
7. Green W. A. Periodizing World History. *History and Theory*. Vol. 34. No. 2. Theme Issue 34: World Historians and Their Critics (May, 1995). P. 99–111.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

4 листопада – 15 грудня 2024 року

Підписано до друку 16.12.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 11,86. Тираж 100. Замовлення № 0125-008.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.